

על כעס

לוקיוס אנאוס סנקה

מיוונית: דבורה גילולה

מאגנס, 2026 | 187 עמ'

אירופה היא במידה רבה יבשת פוסט־נוצרית, עוד יותר מכך בדור הצעיר שלה, אך ריק רוחני דינו להתמלא. צעירים רבים מגלים עניין באידאולוגיות רדיקליות המתיימרות להעניק לחייהם משמעות בעידן של מטריאליזם מואץ. בעבר משך המרקסיזם את הצעירים האידאליסטים שפרשו מהכנסייה. יורשיהם כיום, במקום להסתער על בתי החרושת, מתמסרים למאבק בשינוי האקלים או למאבק הלהט"בי. נכון שאת האקטיביזם משמאל מאתגרת כיום התעוררות ימנית מסוימת; אם לא אל הדתות המסורתיות, לפחות להבנת החשיבות שבמסגרות לאומיות

הטובות והשגשוג האנושי. כיצד עלינו לחיות? איזה אופי נכון לטפח? כיצד ראוי להגיב לעוני, לפגעי הגוף, לנזקי הגורל, לעובדת המוות? התובנות הסטואיות מדריכות אותנו במה שנכון לכנות "החיים הטובים". וזאת בלי לדרוש מאיתנו מחויבויות תאולוגיות או אידאולוגיות מרחיקות לכת. בולט גם, בעידן של טשטוש הבחנות מגדירות והחלפת התביעה לחובות בדרישה לזכויות, המודל הגברי שמציעה הסטואיות: מודל של תביעה להצטיינות ושל חוסן פנימי. איזו פסיכולוגיה מודרנית יכולה לצייד גברים צעירים בחוסן הנפשי שמעניקים הוגי הסטואה?

חוכמה, צדק, אומץ ויישוב הדעת הן ארבע המידות הטובות הסטואיות שעל האדם לטפח ולשכלל במשך חייו. בהן ימצא את אושרו האמיתי. כבוד, מעמד, עושר, הנאה – כל אלה הם לכל היותר כלים שאפשר לרתום לטיפוח המידות הטובות. האדם הסטואי תר אחר אלו, סולד מהיפוכיהן, וחותר לשליטה עצמית מלאה. האדם החופשי אינו זה הנותן דרור לתשוקותיו וגחמותיו, כפי שמעודד אותנו הליברליזם המודרני. המושל בעצמו, המציית לתבונתו בלבד, הוא לבדו חופשי.

השליטה העצמית חשובה במיוחד לנוכח הרגש העז, המתועב ואף המטורף שבאמתחתנו, הלוא הוא הכעס. 'על כעס', חיבורו של הפילוסוף הסטואי לוקיוס אניוס סנקה, שתורגם ביד האומן של פרופ' דבורה גילולה, הוא מהיצירות הסטואיות המרשימות והמעמיקות ביותר ששרדו, ותרגומו זה הוא תרומה חשובה למדף הסטואי בשפה העברית. המבוא תמציתי אך עשיר; הקריאה זורמת; בחירת הנספחים

מתפקדות. את מידת ההצלחה של מאמצים אלה מוקדם להעריך.

אט־אט צומחת חלופה נוספת: תחייה של אסכולה פילוסופית מהתקופה ההלניסטית. אנחנו נמצאים בעיצומו של רנסנס סטואי, לא פחות. באירופה ובאמריקה הופיעו מאות ספרים שכל עניינם הנגשה מחודשת לכתבי הפילוסופים הסטואיים העתיקים. תרגומים חדשים מופיעים, אתרים קמים, הרשתות החברתיות מתאכלסות בדפים פופולריים שעניינם חוכמה סטואית, ולהסכתים בעניין יש מאות אלפי מאזינים. עוד ועוד צעירים מגלים בחיבורים של פילוסופים מהעת העתיקה משהו שאינם יכולים לקבל בתאוריות ופילוסופיות מודרניות.

מה יש לסטואים להציע לגבר צעיר שחי בחברת שפע קפיטליסטית מודרנית ודמוקרטית במאה ה־21? לבטח לא תובנות על עולם הטבע. אותן מספק לנו כיום המדע המודרני. תובנות כלכליות? כשאר הפילוסופים היוונים והרומים, הסטואים לא גילו עניין מיוחד בניתוחים כלכליים. הם לא ראו בעין יפה בקשת עושר חומרי, מסחר היה לידים משלח יד נחות, ואת פעולתה של כלכלת שוק מודרנית ודאי לא הבינו. תובנות דמוקרטיות? גם כאן תרומתם דלה למדי. אין אף חיבור סטואי בשדה המחשבה המדינית הדומה בעומקו ופירוטו לדיאלוגים של אפלטון בנושא או ל'פוליטיקה' של אריסטו. הסטואים המאוחרים כתבו בתקופת הקיסרות הרומית (אחד מהם, מרקוס אורליוס, אף היה קיסר בעצמו!). מקום לפילוסופיה פוליטית חתרנית לא היה להם.

הסטואיקנים מעניקים לנו דבר חשוב אולי יותר מכל אלה: עיון מושכל בדבר היקר ביותר שיש לכל אחד מאיתנו – המידות

הסטואיות היא מסע של חיפוש אחר חוכמה, בעוד ההמון נמשך אחר ההנאה והתענוג. ההתנתקות מדעת הרוב היא מהלך קשה ומכאיב אך הסטואים דורשים בדיוק את זאת: בחינה עצמית מדוקדקת והתנערות מכל מה שעלול להסיט את פועלו של האדם מטיפוח מידותיו.

סנקה קורא לנו להתכונן ליום שבו נאבד הכול. כל הטוב שזימן לנו הגורל (רכוש, חברים, מעמד) הוא הפכפך ובני-חלוף. לכן הסטואים קוראים לנו לקשור את אושרנו בדבר היחיד שנמצא בשליטתנו המלאה: מידותינו הטובות. במובן זה הם מציבים בפנינו אידיאל נוקשה, לא אנושי ממש, זר בתכלית לאתוס הקפיטליסטי המודרני המבוסס על צרכנות כאמצעי לשיפור מצבנו. החכם הסטואי, הנהנה משלווה מלאה, אדיש לגמרי לתהפוכות הגורל. הסטואי האמיתי כמו נולד לזמנים קשים.

שלישית ואחרונה, על מידות טובות קל לדבר אך קשה הרבה יותר לממשן ולסגלן לטבע שני. טיפוח הנפש הוא הדבר החשוב ביותר בעיני החכם הסטואי. "למה יכול להשתוקק אדם אשר לו כל המידות הטובות?" שואל רטורית סנקה (מכתבים אל לוקיליוס ב', עמ' 101). המידות הטובות הן הטוב היחידי הוודאי והשלם בעצמו, אך השגתן היא מסע מפרך שאצל רוב האנשים לעולם אינו נגמר.

הפילוסופיה הסטואית אינה מספיקה לבדה לאדם המודרני, אך היא מספקת לו השלמה הכרחית לאתגרי הזמן. טוב יעשה הקורא העברי אם יצלול לכתביה. לסנקה עדיין יש מה ללמד אותנו.

ש"ב

מצוינת; הפירושים מאירי עיניים. החיבור מצטרף לתרגומים עדכניים קודמים לסנקה, בראשם שני כרכי 'מכתבים אל לוקיליוס', ולצידם 'על החיים המאושרים' ו'על שלוות הנפש'. לקורא העברי זמינים גם תרגומים מוצלחים של אפיקטטוס, מרקוס אורליוס וסנקה – הדמויות המרכזיות בפיתוח המחשבה הסטואית בתקופה הרומית.

מעניין כי באורח מקרי, בגיליון החדש (יט) של כתב העת 'דחק' מופיע תרגום עברי בן למעלה משלוש מאות שנה לקטעים נרחבים מיצירה זו. המתרגם הוא ר' יהודה בריאל, מחכמי יהדות איטליה, פוסק ופרשן מקרא ומשורר וגם מתרגם החלוצי לעברית של חיבורים קלאסיים בהיקף עצום, בתוכם שבעים איגרות של סנקה ומבחר זה הקרוי 'על הנחמה'. מליצתו המקראית מענגת ממש.

יותר מכתבי פילוסופים אחרים, הגותו של סנקה קורצת לקורא המודרני בגלל רהיטותה וצורתה הספרותית. צורת המכתבים והמסות הקצרות מרתיעה פחות מדיאלוגים או יצירות ארוכות, ונדרשת לחתור אל המהות בצורה ברורה ונגישה. סנקה תובע מהקורא לבחון את עצמו כל העת. להיות אדון אמיתי לגורלו. לעמוד על שיפור מידותיו. לשלוט ברגשותיו. לא להיכנע לקולו הקורץ של התענוג. לחתור אל שלוות הנפש. לעמוד איתן לנוכח מהמורות בדרך. המסע הסטואי מאתגר וקשה. נמחיש זאת באבחנות אחדות של סנקה מכלל הגותו.

סנקה קורא לנו להתרחק מההמון. כפי שהוא מציין בפרק הראשון ב'על החיים המאושרים': "נמצא מרפא רק אם ננתק עצמנו מן ההמון. ואכן, בניגוד מוחלט להיגיון, ההמון ניצב ומגן על איולתו".